

Мирослав М. Поповић*
научни сарадник
Одељење за историју Филозофској факултету
Универзитету у Београду

О ЛЕГИТИМИТЕТУ ИСТОРИЈСКЕ НАУКЕ И ЊЕНОГ САЗНАЊА У НОВИЈОЈ ТЕОРИЈИ ИСТОРИЈЕ

Апстракт: Циљ рада је да представи ставове новије историјске теорије о легитимитету историје као науке, историјског сазнавања и историјске истине, те о могућности објективности историчара. Аутор наводи гледишта страних и домаћих аутора историчара, филозофа историје и антрополога, са покушајем да у закључку изнесе и нека своја запажања.

Кључне речи: историјска наука, методологија историје, објективност, историјска истина

Године 1985. изашло је енглеско издање одабраних есеја француских историчара под називом *Constructing the past: essays in historical methodology* (Конструкција прошлости: есеји о историјској методологији), који су били део веће колекције објављене 1974. под називом *Faire de l'histoire* (Стварање историје), чији су уредници били Жак Ле Гоф (1924–2014) и Пјер Нора (1931). Циљ ових есеја био је да опише стање историографије у том тренутку, да представи „нову врсту историје“. Домен ове историје није имао границе, а истраживачке методе требало је примењивати на теме из области које су још увек биле научно неразвијене и недовољно заступљене. Раних 1970-их и 1980-их, такозвана „нова историја“ искључиво

* miroslav.popovic@f.bg.ac.rs

се везивала за француске историчаре и школу *Анала*. Теме које су аутори есеја представили у методолошком смислу односиле су се на квантитативне методе у историји, економску историју, конструисање марксистичке историје, историју климата, демографију, религију и религијску антропологију, идеологије у друштвеној историји, историју менталитета, појаве везане за Француску револуцију и нове приступе историји књиге (Lucas 1985, 1–11).¹

Како наводи Милош Миленковић: „Sredinom XX veka, na interdisciplinarnoj sceni počinju da se gomilaju i popularnost zadobijaju pesimističke i kritičke ideje u vezi sa uspehom nauke, koje prestaju da se fokusiraju samo na očigledne probleme i pretnje koje pred globalno društvo stavlja njena primena [...], već i na samu sliku nauke, odn. na osnovni skup pretpostavki koje se posmatraju kao nauka“ (Milenković 2010, 97). У историјској науци постоје важна питања о природи историјских истраживања која се односе на поузданост познавања прошлости, придавање значаја покушајима историјских објашњења догађаја, појава и процеса и објективност историчара. С једне стране, постоје историчари који су мишљења да су анализа доказа и истраживања која захтевају стручно усавршавање и обуку стално доприносили расту историјског сазнања и да је историја кумулативна наука. Други сматрају да историчар може дати само своје лично виђење прошлости, а историјска грађа коју представља читаоцима може послужити као основа за изграђивање њиховог сопственог мишљења, које је у непосредној вези са њиховим тежњама и наклоностима, истичући да је лични угао свачије право. Питање да ли је историја наука задире у област филозофије и епистемиологије, а када је посредни историјско знање, филозофи су још од времена ренесансе водили жестоке расправе о његовом положају и месту. Већина историчара се данас не осврће на овакве расправе, са ставом да оне замагљују више него што доприносе расветљавању теме спора. У суштини овог спора је епистемиолошко питање историје, које се односи на теорију сазнања, тј. „да ли би човечанство требало проучавати на исти начин на који се проучавају друге природне појаве“. Они који мисле да је ово правилан приступ „опредељују се за методолошко јединство свих облика систематског проучавања људских и природних врста, јер сматрају да историја користи исте поступке као и природне науке и да се њени докази морају ценити у складу с научним мерилима“ (Тош 2008, 204–207). Последњих деценија настао је преокрет у хуманистичким наукама, „који је одбацио историцизам као основу историје и свих других наука заснованих на проучавању текста.“ Основно обележје постмодернизма је „предност језика над искуством, што је довело до отворене неверице у људску способност посматрања и тумачења спољног света, а посебно *света људи*“ (Тош 2008, 228).

1 О школи *Анала* види Берк 2011; Milenković 2016.

Објективност друштвених и хуманистичких наука кроз призму антрополога

У расправи о објективности друштвених и хуманистичких наука, па тиме и историје, учествују и савремени антрополози. Ненси Шепер-Хјуз (1944), као једна од водећих представница постмодернизма, професорка антропологије са Универзитета у Берклију, Калифорнија, у својим делима заступа тезу да етнографије треба да се користе као оруђе за критичко промишљање и ослобађање људи, истичући да „етика“ чини културу могућом, те сматра да етика не може бити одређена културом. Износи став да антрополози, као и други стручњаци, треба да представљају „кантар“ за процену како смо користили или нисмо успели да користимо антропологију као критичко оруђе у кључним историјским тренуцима. Рој Д’Андреа (1931–2016) критикује постмодернистичку дефиницију објективности и субјективности, испитујући моралну природу њихових модела, противећи се тврдњи да су ови морални модели чисто субјективни, те, иако је крајња непристрасна објективност немогућа, циљ антрополога је да буде што ближи идеалу. Тј. „Наука функционише не зато што производи непристрасне закључке већ зато што су њени закључци довољно објективни да се они могу прихватити или не прихватити без обзира на то шта неко жели да буде истина.“²

Изнећемо и ставове наших савремених антрополога. Слободан Наумовић (1962), осврћући се на научно наслеђе Јована Цвијића (1865–1927) као тему науке, наводи мишљење социолога науке Роберта Мертона (1910–2003): „[...] научницима је отимана њихова људскост тако што су били идеализовани и, у понеким случајевима, претварани у идоле [...] Па ипак, поштена процена би у њима видела обичне мушкарце и жене, а не богове, и препознала би да су као такви подложни притисцима и страстима, и да су и сами ухваћени у друштвене односе у којима се људи неизбежно налазе. Уместо да им одузимамо њихове људске особине, треба да их истражујемо“ (Merton 1976 [1963], 35; превод и скраћивање С. Н.)“ (Наумовић 2016, 15).

Такође, Наумовић износи ставове западне науке да: „Ново виђење улоге друштвених и хуманистичких наука, онако како су крајем двадесетог и почетком двадесет првог века схваћене на Западу, нешто је другачије. Најчешће се примењене друштвене науке не одређују као националне науке, већ као ангажоване, заступничке или „цивилизацијске науке“, у смислу залагања за остваривање интереса наднационалне културно-религијске и политичке заједнице Запада [...]“ Наумовић истиче као пример ставове утицајне савремене историчарке Маргарет Макмилан (1943), у

2 <https://anthropology.ua.edu/theory/postmodernism-and-its-critics/>

којима се огледа улога науке „као моралне савести и али и интелектуалне њеснице евроатлантске цивилизације [...]“ (Наумовић 2016, 23).

Наумовић сматра да је пресудно питање политике „сваке друштвене науке која претендује да буде национална [...], питање изналагања друштвено прихватљивог односа њених посленика према *синдрому двострукој њрипадника*. [...]. Када се [...] говори о синдрому двоструког ѡрипадника, мисли се на садејство следећих одредница:

- a) уколико је рођен и/или социјализован у заједници коју проучава, и при томе се свесно и својевољно идентификује са њеном укупном културом, друштвени научник може да развије дубоку емотивну приврженост и личну одговорност према сопственој заједници и њеној култури као објектима истраживања;
- b) уколико шира заједница са којом се научник поистовећује сматра да он као ѡрипадник научне заједнице поседује знања и способности које га издвајају од већине његових сународника, друштвени научник може да се нађе под великим притиском да ѡрихвати улогу политички ангажованог интелектуалца, чији је задатак да у домаћој и међународној јавној сфери тумачи и брани интересе заједнице којој ѡрипада, позивајући се при томе на своја посебна знања и ауторитет науке;
- в) уколико ѡрипадници заједнице коју проучава и заступа и/или он сам доживљавају заједницу као слабије развијену и/или на разне друге начине угрожену, друштвени научник свој ангажман у корист ѡправљања положаја сопствене групе може доживети истовремено и као нужан и као легитиман.“

Наумовић сматра да је овај синдром допринео формирању политике друштвених и хуманистичких наука, а оне су на тај начин израсле у *националне науке* (Наумовић 2005, 23–24). Према Наумовићу, антрополози треба да се придруже другим друштвеним научницима који имају за циљ дебатовати о ономе што се може сматрати вероватним; а на тај начин што ће сачувати могућност да тумаче нијансе између вероватног и стварног, могу остати истраживачи и бранитељи идеала човечности уопште, уместо да буду заступници одређених интереса и идеологија. Ту се Наумовић позива на Д'Андралеа, који сматра да морални ауторитет антропологије може лежати само у емпиријски доказивим истинама (Naumović 1999, 115–116). Касније Наумовић износи мишљење да се експлицитни објективизам и имплицитни реализам, који се надмећу, могу оптужити да ѡристрасно описују „оно што јесте“, а, такође, једнако ѡристрасно ѡриписују „шта би требало да буде“ (Naumović 2002, 28).

Иван Ковачевић (1952) сумира ставове модерне антропологије на следећи начин:

„Scijentizam na kome se gradi savremena evaluacija rezultata naučnog rada je potvrda vremenske dilatacije između punog života određenih metodoloških postavci u filozofiji nauke, ili i u samoj nauci, i društvene (državne) re-

сепције те парадигме. Ако је у филозофији науке и постмодернистичким таласима кроз више грана науке раскlimатано позитивистичко shvatanje науке (Hempel) које, иначе, никада није постало dominantно у humanističkim naukama, позитивистички sciјentizam живи у друштvenом (државном) управљању науком. Квантофрено праћење научних "результата" је једнако прихваћено и у САД и у Европи, мада из различитих разлога условљених неким темелјним културним modelима" (Kovačević 2010, 5).

„Postmodernizam је doneо садржинску entropiju, disoluciju и методолошко metabebetanje, али и одбрану deskriptivne науке од захтева да се подigne на interpretativni ниво. Dominantно etnografski карактер америчке antropologije је postmodernizmom добио своје теоријско utemeljenje, а еволуционистичким представама о историји dicipline (najnovije – najbolje) тобоже избегао теоријску inferiornost америчке antropologije у односу на antropološku "svetsku" историју коју су писали шкотски еволуционисти, nemaчки difuzionisti, аустријски psihoanalitičари, engleski funkcionalisti, francuski strukturalisti, док би бројчано и institucionalно моћна америчка antropologija, у свом мањем, теоријском и interpretativном делу, обављала recepciju и, у најбољем случају, razaradu европског importa. Postmodernizam, мада и сам import и razrada francuskog poststrukturalizma, требало је да послужи као оправдање svekolike etnografije, затим као uputstvo за simplifikaciju и beskonačno олашканје etnografskog рада увођењем multivokalности, тобожњег коауторства, театарских modela, autoetnografije и свих других karikaturalnih postupaka којима се etnograf може послужити у циљу олакшања свог посла све до таčke у којој више неће бити ни потребан“ (Kovačević 2010, 6–7).

Према Нини Куленовић:

„На трагу идеја које су заступали Drojzen, Diltaj, Zimel, Veber, Kolvingud, pozni Vitgenštajn, Vinč, Gadamer, Tejlor, Rorti и други, методолошки pluralisti сматрају да у основи природних наука стоји потрага за универзалним законима на основу којих би било могуће предвидети ток deterministički (или barem probabilistički) shvaćenog univerzuma, док се у основи предмета друштvenо-humanističkog изуčavanja налазе људи као misleći и delatni pojedinci чије (samo)razumevanje konstruiše проучавану друштvenu или културну stvarnost. Utoliko не postoје nekontaminirane, objektivne, ontološki date činjenice друштvenог живота, већ само „činjenice“ обlikоване кроз prizmu sociokulturnог interpretativног оквира, који их – prelamajuћи их кроз себи својствену conceptualnu shemu – istovremeno и konstruiše. Pluralisti сматрају да су друштvena verovanja, prakse, norme, vrednosti, uloge или ustanove посредовани значenjima samih učesnika у друштvenом животу, те да стоје у tesnoj vezi са културном tradicijом која производи различита значenja и subjektivne namere“ (Kulenović 2016, 105).

Такође, анализирајући појам постистине, иста ауторка износи:

„ [...] Америчко дијалекатско друштво тај термин је изабрало за реч године, одређујући је као термин који се 'односи на квалитет одабира концепата или чињеница за које неко жели да буду истинити, уместо концепата или чињеница који су познати као истинити,' док је овај термин Меријам-Вебстеров речник одабрао за реч идуће, 2006. године,

одређујући је као појам који се ‘односи на особину да нешто делује као да је истинито али према познатим чињеницама није нужно или заиста истинито’. Године 2016, Оксфордски речник је за реч године прогласио реч ‘постистина’ (енгл. post-truth). Термин постистина дефинисан је као придев који се употребљава да би означио ‘околности у којима објективне чињенице имају мањег утицаја на обликовање јавног мњења него позивање на емоције и лична веровања’ (Куленовић 2021, 110).

„Наравно, није све у данашњем постистинском добу ново, а ‘добра стара времена’ нису увек била баш тако добра. Политичка пропаганда, манипулисање информацијама, политичари који лажу како би добили изборе или се одржали на власти, употреба емоција у политичким дебатама или спиновање нису појаве својствене искључиво култури постистине. Оно што је ново јесте технологија која омогућава да се информације, дезинформације и лажне информације брже и лакше шире. У прошлости је већина људи имала приступ истим чињеницама и сличним интерпретацијама тих чињеница, а проток информација је било знатно лакше контролисати. Многи аутори слом консензуса о томе шта је истина приписују драматичним трансформацијама у структури и економији информација које су последица технолошког развоја“ (Куленовић 2021, 113).

Ставови о историјској истини и објективности историјске науке у свету (од 1930-их): погледи историчара, утицаји филозофије и постмодернизма

У периоду између два светска рата поједини историчари били су мишљења да се тумачења у историји могу сматрати истинитим „само у у односу на потребе времена у којем су настале“, тј. „свако пише сопствену историју“. Према Гордону Конел-Смиту (1917–2009) и Хауарду Лојду (1937): „Историја није ‘прошлост’, а још није преживела прошлост. То је реконструкција (на основу сачуваних доказа) извесних делова прошлости који су, на неки начин, били значајни за околности у којима је историчар радио на реконструкцији“ (Тош 2008, 225; Connel-Smith, Lloyd 1972, 41). Корак даље иду аутори есеја у зборнику *Composing useful pasts: history as contemporary politics* (Стварање корисних прошлости: историја као савремена политика), чији је уредник Едмунд Јакобити (1938), објављеног 2000. године. Они сматрају да историјске „чињенице“ излазе на видело у садашњости и створене су да служе интересима времена. Историја није запис „мртве“ прошлости, већ поетска или имагинативна творевина стимулисана од стране савремених интереса и са тежиштем на њима. На тај начин, историја се схвата као селективна интерпретација догађаја, интерпретација која се јавља само због неког „горућег“ питања у садашњости и на то питање се може одговорити само на начин којим се историја обраћа инте-

ресима, бригама и проблемима савремених читалаца. Есеји у овом зборнику не дозвољавају претпоставку да ће се појавити било какво коначно решење или интерпретација значења историје или чак живота појединца (Jacobitti 2000, IX-X).

Осврнућемо се на ставове истакнутих филозофа историје и филозофа, надовезујући се на претходни контекст међуратног периода, који се могу повезати са постмодернистичким ставовима, а пре свега Хејдена Вајта (1928–2018) о томе да историја ствара значење на сличан начин као и књижевност, након чега ћемо размотрити тврдње постмодерниста и других историчара о немогућности стварања слике догађаја из прошлости како су се они заиста догодили. Робин Колингвуд (1889–1943), британски филозоф и практикујући археолог, дефинишући историју у свом постхумно објављеном делу, насталом из рукописа из 1930-их, сматра да она „генерички припада ономе што називамо наукама“ (Колингвуд 2003, 31). Историја истражује „поступке људских бића који су извршени у прошлости“ (Колингвуд 2003, 32). „Историја напредује путем тумачења сведочанстава: сведочанства су овде заједнички назив за чињенице које се појединачно називају документима [...]“ (Колингвуд 2003, 32). Колингвуд сматра да историја служи „ради“ људске самоспознаје [...]“ (Колингвуд 2003, 32). „Вредност историје је, дакле, у томе што нас учи шта је човек учинио и на тај начин шта је човек“ (Колингвуд 2003, 33). Када говори о историјској истини и историјској конструкцији овај аутор закључује:

„Стога је управо историчарева слика прошлости, производ његове сопствене априорне имагинације, то што мора оправдати изворе који се користе у њеној изградњи. Ови извори јесу извори, то ће рећи, њима се указује поверење, само зато што су на овај начин оправдани. Јер, сваки извор може бити упрљан [...]. [...] Историчарева слика прошлости је стога у свакој појединости замишљена слика, а њена нужност је на свакој тачки нужност априорне имагинације. [...] Сличност између историчара и романописца, на коју сам већ упућивао, овде достиже свој врхунац. [...] Као дела имагинације, историчарев рад и романописчев се не разликују. Они се разликују управо у томе што се за историчареву слику подразумева да је истинита“ (Колингвуд 2003, 231).

Арнолд Тојнби (1889–1975), енглески историчар и филозоф историје, износи: „На тај начин историја се бави неким али не свим чињеницама људског живота; с друге стране, пак, поред бележења чињеница, историја прибегава и фикцијама а користи и законе. Историја, као и драма и роман, израсла је из митологије, те примитивне форме поимања и изражавања у којој [...] линија између чињенице и фикције није повучена. [...] С друге стране, историја је узела у своју службу један број помоћних наука којима се формулишу генерални закони, и то не о примитивним друштвима већ о цивилизацијама: на пример, економију, политичку науку и социологију“ (Тојнби 2002, 46–47).

Валтер Бењамин (1892–1940), немачки филозоф, теоретичар културе, социолог, књижевни критичар, преводалац и есејиста, у свом тексту *О њојму историје*, насталом 1940. године, а објављеном постхумно, наводи: „Истинска слика прошлости *ћролећи*. Прошлост се може задржати само као слика која попут муње просине у тренутку своје сазнатљивости и никада је поново не можемо видети. [...] Историјски артикулисати прошлост не значи сазнати ‘каква је она заправо била.’ [...] Историја је предмет конструкције чији простор није хомогено и празно време него оно које је испуњено сада-временом [...]“ (Бењамин 2017, 154, 162).

Карл Попер (1902–1994), британски филозоф, у свом делу *Беда историцизма*, дефинише „историцизам“ „као pristup društvenim naukama koji nalazi da je njihov glavni zadatak u *istorijskom predviđanju*, kao i da uzima da je ono ostvarljivo putem otkrivanja ‘ritmova’, ‘obrazaca’, ‘zakona’, ili tendencija koje leže u osnovi istorijskog razvoja.“ Попер је критиковао историцистичка учења, сматрајући да су довела до незадовољавајућег стања теоријских друштвених наука, изузев економске теорије (Popper 2009, 15). Изнео је став „*ako postoji rast ljudskog saznanja, uopšte, ne bi bilo moguće da danas predvidimo ono što ćemo tek sutra da saznamo.* [...] Nijedan naučni predskazivač (*predictor*) – bilo da je to čovek ili računaska mašina – *ne bi mogao naučnim putem da predvidi svoje naučne rezultate*“. Стога се не може предвидети, према Поперу, будући ток историје и треба „*odbaciti mogućnost izvesne teorijske istorije, [...] jer ne postoji naučna teorija istorijskog razvoja koja bi se smatrala osnovom istorijskog predviđanja*“ (Popper 2009, 10–11).

Концепт „постмодернизма“ везује се за касни 20. и рани 21. век и близак је филозофији историографије, замишљен као потенцијални „ослободилац“ од модернистичких ограничења и уверења, те као подстицај за „нихилистички цинизам“ који прети да истисне саму историјску дисциплину. Његове последице су далекосежне, а ефекти видљиви у пракси и филозофији историографије. Што се тиче филозофије историографије, постмодернизам представљају мислиоци као што су Хејден Вајт, Жан-Франсоа Лиотар (1924–1998), Мишел Фуко (1926–1984), Жак Дерида (1930–2004) и Франк Анкерсмит (1945). Теме којима се баве постмодернистички филозофи историје јесу наратив, језик, епистемиологија и истина. Под својим окриљем постмодернизам има изванредан број малих „покрета“, од којих су, можда, најзначајнији постколонијализам и феминизам (Southgate 2009, 540–541). Постмодернизам је утицао да се поново покрене проблематизација наратива и представа, пријемчивост поезије и поетике уз алтернативне видове изражавања, да се поново разматрају „ствари“ које су, по дефиницији, изван нашег домаћаја и донео је схватање да „историографија“ сама по себи нема природну „суштину“ већ је предмет увек отворен за редефинисање. Обновљају се етичке димензије историографије које су утицале на самосвест историчара, охрабрујући их

да признају сопствена морална и идеолошка становишта (Southgate 2009, 548–549). Када је у питању лингвистички приступ постмодерниста, текстови из прошлости се не могу анализирати изоловано, јер писци користе језик који је већ употребљаван у сличне сврхе, те се тумачење написаног врши позивањем на друге уобичајене употребе језика. Сваки облик текстуалне производње има свој разлог културног постојања, концептуалне категорије и начине коришћења, тј. текстови припадају одређеним „дискурсима“ или целинама језичке праксе. Мишел Фуко је дао најпознатије значење појму „дискурс“, дефинишући га и као облик коришћења језика и као „облик ‘моћи/знања’, који указује на начин на који опсег правила датог дискурса заробљава људе“ (Тош 2008, 230). Фуко, мада постмодерниста, имао је добар осећај за време, док дискурс и „интертекстуалност“ код већине научника који проучавају књижевност „тежи да слободно пливи без икаквог утемељења у ‘стварном свету’, истичући тако чувени Деридин афоризам да ‘нема ничег изван текста’“ (Тош 2008, 230).

Главне тенденције постмодернизма су уздизање текста и језика као основних феномена постојања, примена књижевне анализе на све феномене, преиспитивање реалности и представљања, критика метанаратива, супротстављање методу и евалуацији, концентрисање на узајамне везе моћи и хегемоније, као и критика западних институција и знања. Постмодернизам сматра да нема истинске објективности и да је аутентична примена научног метода немогућа.³

Мада су историчари често прелазили преко ставова филозофа, попут Фридриха Ничеа (1844–1900) или Лудвига Витгенштајна (1889–1951), нису се могле заобићи расправе о односу језика и спољног света, јер је раније постојало уверење да језик „одражава“ спољни свет. Научници, па и историчари, су почели да сумњају у претпоставку да представљање одговара представљеном предмету, те су се историјски извори почели да чине много непоузданијим него раније. Код историчара се појавила свест да се исти догађај или структура могу сагледати из дијаметрално различитих углова од стране различитих људи. Културни историчари, социолози, антрополози и други научници ушли су у расправе које су раније спадале у домен чисто филозофског или научног. Суштина је у томе, према Питеру Берку (1937), да „*pitanje da li, ili, još bolje, u kom obimu ili na koje načine naučnici konstruišu predmete svojih proučavanja samo je postalo značajan predmet proučavanja*“ (Berk 2010, 98–99). „Конструктивистички“ став је формулисао Мишел Фуко, тако што је дефинисао „*diskurse*’ као праксе којима се ‘*sistematički konstruišu predmeti o kojima se govori*’“ (Berk 2010, 100). Теорију конструктивизма много више је развио Мишел де Серто (1925–1986), који је писао о лингвистичкој политици Француске револуције, а најважнија је његова студија о свакодневном животу у Фран-

3 <https://anthropology.ua.edu/theory/postmodernism-and-its-critics/>

цуској 1970-их. Изнео је став да обични људи, тако што бирају од онога што им је понуђено, креирају нове комбинације одабраног и оно што су присвојили постављају у нове контексте и тако конструишу свакодневицу (Berk 2010, 100–103). Такође, историчари, према Ерику Хобсбауму (1917–2012), користе термин „измишљена традиција“, који у свом оквиру обухвата измишљене, конструисане и формално установљене „традиције“ и оне које се не могу пратити током кратког временског периода, јасно омеђеног (Hobsbom 2011, 5–6). Како наводи Хобсбаум: „Verovatno su najjasnije objašnjeni primeri oni u kojima „tradiciju“ namerno izmišlja i konstruiše jedan inicijator [...] . [...] Verovatno je najteže pratiti procese tamo gde su ovakve tradicije delimično izmišljene, delimično razvijane u privatnim grupama [...], ili su nastajale neformalno tokom jednog vremenskog perioda, recimo u parlamentu i u pravnoj profesiji“ (Hobsbom 2011, 10). Хобсбаум дели измишљене традиције на три типа: „а) оне које успостављају или симболизују социјалну кохезију или чланство у групи, стварне или веštaчке заједнице, б) оне које успостављају или легитимизирају институције, статусе или односе идентитета и, с) оне чији је основни циљ био социјализација, ‘усађивање веровања, система вредности и конвенција vezаних за понашање“ (Hobsbom 2011, 18).

Норвешки историчар Ерлинг Сандму (1963), говорећи о тенденцијамa у новијој историографији, износи да ће мало савремених историчара бранити тврдњу о „истинском“ нивоу историје, али, исто тако, наука и даље има тежњу да открије шта се заиста десило у прошлости и да приказ тих дешавања буде истинит. Истиче да историја није реконструкција и да је њен циљ да представи „како је заиста било“ нераскидиво везан за апстракције, моделе, метафизику, принципе уверљивости и разумевања, што историографију чини особеном и вредном, а не слабом. Према њему, историја је презентација која приказује нешто из прошлости, предлажући концепт филозофа историје Франка Анкерсмита, где се историографија пореди са портретом у сликарству, из чега произилази да „ниједна појединачна слика не може бити истинита, али се истина може пронаћи у односу између свих могућих слика“ (Сандму 2019, 173, 179). Анкермитово схватање историографије је покушај да се тумачење истинитости издвоји из расправа које су везане за дело Хејдена Вајта *Метиаусторија* 1973, која има за циљ да докаже да „историографија ствара значење на исти начин на који то чини и књижевност“, одвајајући просте чињенице, тзв. „протоколарне податке“ и шире контексте у који подаци бивају смештани од стране историчара (Сандму 2019, 180).

Хејден Вајт представља историјско дело као вербалну структуру у форми наративног прозног дискурса. Историја и филозофија историје, према њему, представљају комбинацију података, теоријских концепата којима се ти подаци објашњавају и наративне структуре за њихово представљање као „иконе“ следа догађаја за које се представља да су се

десили у прошлости. Вајт се бави садржајем „дубоких структура“, који је, уопштено говорећи, поетски, а специфично лингвистички по природи. Он служи као парадигма онога шта би требало да буде „историјско“ објашњење, која функционише као „метаисторијски“ елемент у свим историјским делима. Вајт тежи да успостави јединствене поетске елементе у историографији и филозофији историје и неизбежну поетску природу историјског дела. Вајт закључује да не може бити „праве историје“ која није у исто време и „филозофија историје“, могући историографски модалитети су исти као могући модалитети спекулативне филозофије историје и ови модалитети су у стварности формализације поетских увида који им аналитички претходе. Такође, према њему, нема сигурне теоријске подлоге на основу које неко може да тражи потврду ауторитета за било који од ових модалитета у односу на друге, тврдећи да је „реалистичнији“. Даље износи да су најбоље основе за избор између више историјских перспектива више естетичке и моралне него епистемолошке. Све то води Вајта закључку да захтев да се историја учини научном представља избор одређеног модалитета историјске концептуализације, чији су основи морални или естетички, али епистемолошко оправдање овог избора тек треба установити (White 1975, IX-XII).⁴

Новији филозофи историје, представници постмодернистичког правца, попут Кита Џенкинса (1943), сматрају да се прошлост догодила, да њу оживљавају историчари путем медија, у књигама, чланцима, документарним филмовима, али не као стварне догађаје, а, с друге стране, студенти историје не могу путовати у прошлост, те имају могућност да проучавају само записе о одређеним периодима, не саме историјске периоде. Наиме, Џенкинс истиче ненаучност, необјективност, неутемељеност и нестварност историјског писања, представља га као непоуздано, релативно, субјективно, као текстуалну лингвистичку творевину (Jenkins 2004, 6–32; Blek, Makrejd 2007, 195–196). Према постмодернистима, историчари су „само конструкти који не могу да присвоје значење и који су пристрасни“. Постмодернисти су мишљења да „текстови немају утврђено значење, те да, стога, историјски документи добијају друго значење са сваким ауторским закључком.“ Историјски документи „не представљају средства којима се стварност може оживети.“ Нарација је постмодернистима главно средство против проучавања прошлости која се заснива на чињеницама, пошто кроз наративну форму историја прелази из нивоа стварности у ниво маште, те се посредством нарације у историчареву верзију прошлости уноси поредак и коегзистентност. Такође, као што је већ наведено, постмодернисти одбацују објективност и научност историје, те оспоравају примене уопштавајућих или универзалних теорија (Blek, Makrejd 2007, 196–200).

4 Види и издање Vajt 2011.

Противници постмодернизма

Постоје многи историчари који критикују ставове постмодернизма. За њих се многи ставови постмодерниста могу окренути против њих самих, те се могу применити једнако и на постмодернистичку филозофију и на историографију. Такође, оно што је једна од кључних постмодернистичких поставки, да су све ствари релативне и да немају спољну реалност, то јест да све представља текст који неко тумачи, није новина, јер се идеја о вишезначности текстова може наћи већ у ставовима Леополда Ранкеа (1795–1886). Исто тако, поставка хиперрелативизма да ништа нема стварни појавни изглед може се тумачити да је све описиво на било који начин (Blek, Makrejd 2007, 200–201). Ричард Еванс (1947) у свом делу *У одбрану историје* износи став да се са великом вероватноћом могу прихватити тврдње да се у току прошлости човека уочавају одређене тенденције и обрасци, па налази оправдање за став да се историја може сматрати научном делатношћу (Blek, Makrejd 2007, 202):

„Историја, на крају, може добрим делом да се посматра као наука у оном тананом смислу немачког *Wissenschaft*, организованог корпуса знања сакупљеног путем истраживања које се изводи у складу с опште прихваћеним методима, представљеног у штампаним извештајима и подложног критичком разматрању себи равних. То није наука у строгом смислу, која би могла да понуди општеважеће законе или да предвиђа будућност. [...] Историја није само наука у слабом смислу те речи; она је, или би могла да буде, уметност у смислу да у вештим рукама може бити предочена у књижевном облику и језиком који стоји у истој равни с истинским књижевним уметничким делима, како је, у ствари, и призната. Она је и занат, као што је велики француски историчар Марк Блок инсистирао [...]“ (Еванс 2007, 86–87).

Још је Едвард Кар (1892–1982) у својој књизи *Шта је историја?*, чије је прво издање изашло 1967. године, истакао: „Историјар почиње рад привременим избором чињеница и њиховом привременом интерпретацијом, у складу са начином на који је избор био обављен – било да су га обавили други или сам историјар. Tokom rada, ova interpretacija, kao i izbor i redosled činjenica, doživljavaju neznatne, a delom i nesvesne izmene, uzajamnim delovanjem jednih na druge. Ovo uzajamno delovanje podrazumeva, takođe, reciprocitet između sadašnjosti i prošlosti, pošto je istoričar deo sadašnjosti, dok činjenice pripadaju prošlosti. Istoričar i istorijske činjenice neophodni su jedno drugom. Istoričar bez činjenica lišen je korena i beskoristan je; činjenice bez istoričara mrtve su i besmislene. Otuda moj prvi odgovor na pitanje „Šta je istorija?“ glasi da je to je kontinuiran proces interakcije između istoričara i njegovih činjenica, beskonačan dijalog sadašnjosti i prošlosti“ (Kar 2001, 25).

Кар критикује емпиристе и не сматра да је „дело историчара последица тумачења чињеница које су им на располагању“, одбацујући да је циљ историчара „да покаже како је било“, коју је поставио Ранке и верујући у узрочно-последичне везе у историји, те је тиме својим делом допринео да

се историографија окрене друштвеној историји. Истицао је да је историја друштвена наука, не уметност и нужност да се догађаји и процеси стављају у контекст (Антић 2017, 75–76).

Јержи Тополски (1928–1998), пољски историчар, у својој не-постмодернистичкој анализи историјских наратива насталој 1990-их, сматра да је концепт истине неопходан историографији. И празнине које налазимо у историјским наративима и концепти налик њима који постоје у природним наукама имају сличан когнитивни статус. Истина у историографији је увек у вези са контекстом историчаревих уверења, а сам наратив је структура у којој се могу наћи три слоја или аспекта: информативни, убеђујући (реторички) и идеолошки (контролишући). Тополски истиче неопходност прихватања постојања више истина у историјским наративима, чију вредност одређује емпиријска пракса (Topolsky 1994, 9–85).

Сер Џефри Елтон (1921–1994) сматра да историчари треба да разумеју процес анализирања проблема „изнутра“, тј. циљ историчара је да се одбаци свако мерило и начин вредновања који нису из доба које се проучава, да се „схвати прошлост у категоријама које јој припадају“, што води поновном потврђивању историцизма. Према Елтону, циљ историчара је да урони у вредности времена које проучава, посматрајући догађаје кроз визуру њихових учесника. Овакви ставови наишли су на критике, пошто постоји опасност да историчара ограниче вредности и претпоставке аутора извора, а ново историјско дело ће у великој мери бити под утицајем, можда и несвесним, личних ставова историчара, које је тешко „ухватити“ пошто их сами историографи нису исказали. Наиме, у смислу да је циљ историја која оживљава прошлост треба навести да се тај циљ, према многим Елтоновим критичарима, не може скоро никада до краја испунити, нити овакви ставови дају наду о могућности објективног познавања прошлости (Тош 2008, 225–227).

Мареј Марфи (1928–2018) је присталица става да је историја облик емпиријског знања, те да је историјска логика слична другим облицима емпиријског сазнавања. Основа за историјско дело је доказ, који се састоји од разматрања остатака из прошлости. Историјске теорије се заснивају на разматрањима остатака и објашњавају их, они су обично документарни али укључују и многе друге врсте сведочанстава, а основни задатак историчара је налажење и тумачење таквих остатака. За Марфија је кључно и неизбежно питање одакле долазе хипотезе и теорије. Уколико је истраживач темељно овладао својим подацима, биће у могућности да препозна објашњавајућу хипотезу кад она наиђе. Историчар не може рећи да су хипотезе или теорије које има најбоље, али их може упоредити са алтернативним хипотезама и теоријама и одабрати ону која најбоље одговара његовим подацима. Историчари се баве чињеницама, али, пошто већина историчара није посматрала чињенице које описују, а историја је емпиријска дисциплина, питање је какав је статус „чињеница“. Према

Марфију, „чињенице“ су хипотетички конструкти које успоставља историчар, пошто се на тај начин може ослањати на доказе које има. Историјски описи и теорије су низови изјава и ставова о особама и догађајима у прошлости које објашњавају постојеће доказе и у складу су са њима. Марфи сматра да скептици који тврде да историјски описи не могу бити истинити промашују суштину. Што је боље истраживање, боља би требало да буде и теорија, али кључно питање није да ли је теорија истинита, јер се на то питање може добити одговор тек када се теорија провери након настајања. Такође, налажење релевантних података, према Марфију, је некада питање чисте среће. На исти начин, сматра несрећним питање да ли је историја наука, јер се не може дати прецизна дефиниција „науке“. Већина историчара се, како Марфи каже, слаже да је историја емпиријска дисциплина чији је циљ истина, такође, она је и емпиријска дисциплина која може и треба да боље развије своју методологију, начин конструисања и проверавања својих теорија (Murphey 2009, 177–182).

Хари Јансен (1939) нуди нову теоријску основу урбаних и, генерално, историјских студија, покушавајући да одговори на питање како је могуће процесуирати и синтетизовати огромну количину специјализованих истраживања, кад су научници суочени са теоријским ћорсокаком који је произашао из постмодернизма, те како превазићи постмодернистичку тврдњу да је прошлост несазнатљива. Јансен сматра да постоји реалност приступачна нашим когнитивним капацитетима и његов приступ се заснива на теоријама система, које се успешно примењују у пољима менаџмента и пословног организовања, те се, према ауторовом мишљењу, овакав приступ може користити у историјским истраживањима да би се креирала слика прошлости која има своју смисленост (Jansen 2001, 3–21, 311–324).

Дебату за и против истине као научног концепта у (пост)модерној историографији закључујемо речима Георга Игерса (1926–2017):

„Uprkos mojoj kritici kulta objektivnosti, koji deli gotovo čitava istorijska profesija, neću prihvatiti da ne postoje nikakvi objektivni standardi istorijske kritike [...]. [...] Činjenica da su profesionalni istoričari doprineli stvaranju nacionalnih, etničkih, konfesionalnih a ondedavno i rodnih mitova ne znači da ne postoje kriterijumi racionalnog istraživanja kojima se ovi mitovi mogu dekonstruisati. Sigurno je svima poznato, izvori mogu da dovedu do različitih interpretacija. Međutim, te interpretacije nisu proizvoljne, već zavise od izvora. Prema tome, historiografija je trajni dijalog koji nužno ne postiže saglasnost, ali može unaprediti razumevanje prošlosti osvetljavajući je iz raznih perspektiva. Istoričari možda ne mogu da ispune Rankeov san o pisanju istorije „kako je zaista bilo“ [...], ali možda mogu pokazati kako zapravo nije bilo [...]. [...] Svaki istoričar neizbežno ima svoje stanovište. Ali najbolji način da se izbegne dolaženje do neistina jeste analiziranje vlastitog stanovišta, čime čovek postaje svestan sopstvene perspektive.“ (Iggers 2019, 104–105)

Филозофи историје о историјској науци и њеној објективности у контексту (пост)модернизма

Савремени филозофи историје такође износе своје ставове у научној расправи о објективности историје у пост(модернистичкој) историографији. Према Фернанду Катроги (1945), „Poništenje ideja stvorenih tokom savremenosti i njenih prognoza ne može poreći ovaj dokaz: čak i ako se ne prihvati postojanje jednog jedinog pravca za istoriju, cela ona se sastoji od promena, karakteristike koju su savremena društva ubrzala više od blo kojih drugih [...]“ (Katroga 2011, 286). „Način gledanja filozofija istorije nekih kritika koje je postmodernizam pokrenuo završen je tako da su, i pored dodirne tačke, one pošle različitim putevima [...]“ (Katroga 2011, 286). Zaista, neosporno je da se modernost (a s njome i istorijska svest koja je opravdava) učvrstila oko osnovne ideje: predstavljanja istorijskog vremena kao planiranog puta, na kome je sadašnjost vrednovana kao kvalitativno superiornija od prošlosti [...]. Odatle potiče zatvorena i profesionalno isključiva dimenzija ‘društvenih konstrukcija’ koje su isprobane i zaboravnost da se budućnost uvek ostvaruje u napetosti koja se napaja neprekidnim obnavljanjem (individualnog i kolektivnog) vremena. Međutim, prihvatanje *novoga* ne može se vršiti posredstvom nekritičkog gostoprinstva [...] nego se posredstvom upoređivanja, koje je odmah pokrenuto društvenim shvatanjem, odmah mora početi s procenom kvaliteta koji ‘povećanje postojanja’ nudi. [...] U suprotnom, upalo bi se u njegovo pretvaranje u novinu, kao da je vreme samo *beskrajno zbrajanje trenutaka bez prošlosti i bez budućnosti između sebe*. Protiv ovoga se mora delovati *stvaranjem*, iako se zna, iz lekcija iz pobijanja sopstvene istorije, da je potvrda očekivanja samo pečat na pismu, koje unutra, neretko, takođe donosi vest o neuspehu. Da nije tako, i dalje bi se razmišljalo u svetlu mehaničke i teleološke uzročnosti.“ (Katroga 2011, 288–289).

Гордон Грејем (1949) у својој књизи *Лик њрошлостїи: филозофски њрїстїуї истїорїји*, предлаже став да треба веровати у напредак. Наиме, било која теорија о напретку историје треба не само да опише прошлост на различитим ступњевима, као што то покушава историјска наука, већ и да повеже ове ступњеве са неким нормативним принципима, тако да ове две радње заједно прикажу не само промену, већ развој. Филозофска историја напретка треба да тежи да покаже важност и примењивост нормативних принципа којима се напредак процењује и описују његови ступњеви. (Graham 1997, 11)⁵ Грејем истиче да чак и једна једноставна историја мора да се бави преиспитивањем истине и релевантности, а такође је потребна *сврха* приповедања. Једна од сврха којој може служити историјски наратив је да се дође до тачне историјске информације. (Graham 1997, 22–23; Грејем 2002, 30–31)

5 Види и издање Грејем 2002, 19. Аутор се у књизи бави са пет могућих врста филозофске историје – прогресивизмом, пропашћу, падом, културним циклусима и типолошким наратијама сакралне историје.

Ставови домаћих историчара

У представљању ставова домаће историографије задржаћемо се на теоријским и методолошким оквирима историјске науке какве су видели Андреј Митровић (1937–2013) и Сима Ћирковић (1929–2009), а односе се на објективност и оправданост историје и могућност достизања историјске истине. Бавећи се, уже стручно, различитим историјским периодима, први савременом, а други средњовековном историјом, и један и други су оставили серију књига и радова из области методологије и теорије историје које користе нараштаји наших студената (Mitrović 2001; Митровић 1996. А; Mitrović 2008; Ћирковић 2007, Ћирковић 2020. А).

Андреј Митровић, износећи своја методолошка виђења историје, историчара и историјске свести, наводи: „Многим povodima u različitim razdobljima i na različitim geografskim područjima, u novijim vremenima i među ljudima raznih društvenih slojeva i различитог obrazovanja, iskazivano je – i stereotipnim i svežim rečima – shvatanje da postoji istorijska istina i da se o njoj želi, može i treba znati“ (Mitrović 2001, 4). Mitrović počinje sa izlaganjem polazišta Leopolda Rankea:

„jednostavno pokazati kako je uistinu bilo, istina je ipak samo jedna, zadatak nauke o istoriji je da ostvarene rezultate ‘iznosi na svetlost dana bezobzirno i objektivno’, pošto joj je svrha ‘daleko uzvišenija’ od toga da se – ‘zavedena’ time što je prošlost, pa i ona stolicima udaljena ‘živo spojena sa savremenim trenutkom’ – između frontova svoga vremena ‘i sama opredeljuje za ili protiv’, s obzirom da je ‘usredsređenje na prošlost’ potrebno da bi se mogla ‘savremenost korisno proučiti radi budućnosti’“ (Mitrović 2001, 42–43).

Када се говори о историји, према Митровићу, „Могуће је уочити пет основних врста њене друштвене улоге: а) *poučnu*, када се želi iskoristiti za stvaranje zaključaka, gledišta i iskustava korisnih za snalaženje u životu; б) *samoodređujuću*, када се upotrebljava u izgradnji predstava o sebi, a radi toga i predstava o drugom, в) *ideološku*, када је sastavnica shvatanja sveta ili izvor argumentacije za očuvanje, promenu ili rušenje prisutnih društvenih vrednosti odnosno društvenih struktura; д) *političku*, када је izvorište obrazloženja u korist ili protiv preduzimanja aktivnosti, pre svega one političke (što je blisko povezano sa ideološkom ulogom); е) *kulturnu*, када podstiče i pruža sadržaje stvaralaštvu u umetnostima, naukama i u uže uzeto društvenom životu“ (Mitrović 2001, 53).

У својим разматрањима о смислу начела објективности, Андреј Митровић се прво позива на размишљање Агнеш Хелер (1929–2019) да су у основи историографије и филозофије историје логике свакодневних виђења, тумачења, коментарисања или препричавања догађаја из живота⁶ (Митровић 1996. Б, 105).

6 У питању је поглавље књиге Агнеш Хелер *Svakodnevna istorijska svest kao osnova istoriografije i filozofije istorije*, са целинама *Pripovedanje, Objektivnost, istinito i lažno; činjenice i Davati nečemu smisao*. Heler 1984, 89–114.

„Сазнање историје ометају многобројнији чиниоци: одређени интереси, различите страсти, поробљеност припадношћу, свакојачке предрасуде, једностраности, идеолошке ограничености, погубна незнања итд. Историчара научника руководи одговарајућа жеља за грађењем знања и он служи хтењу за истином, али у томе успева у великој мери уколико је његова научна самосвест јача од другог у њему и око њега“ (Митровић 1996. Б, 115).

„У посебност ове науке сплело се више саставница: 1) Човек је схваћен као историјско биће и проучаван је у свом друштвеном животу током историјске прошлости [...] 2) Схватања, правила и поступак (метод) су сагласни модерној научности уопште, а одговарајући су процесу стварања знања на нарочитом, осетљивом подручју историје [...] 3) успешност омогућава једино доследна примена строгог истраживачког метода утемељеног на раду са историјским изворима. [...] 4) Критичком анализом околног света, вредности метода, сакупљеног истраживачког искуства и постигнутих знања долази се до оправданог сазнајног оптимизма [...] 5) Истраживачким радом се објективност досеже, али никад није досегнута. 6) За учинак је безусловно потребно коришћење остатака негдашње стварности, који су објективно по себи. 7) Супротстављање пристрасностима омогућава уздизање изнад сукоба, а једно и друго чине претпоставку за самосталан, тј. стручно створен и проверљив резултат. [...] 8) Израз је независног друштвеног интереса за сазнањем прошлости, што имплицира да су знања по себи ангажована у човековом животу; али пре свега просветитељском улогом и сагласно еманципаторским намерама. 9) Овако уобличена научност се посвећује сазнању о негдашњим људима и друштвима, али не као нечем што је било и прошло, постало мртво, него с циљем да се открије и упозна негдашњи живот.“ (Митровић 1996. Б, 121–122)

Сима Ђирковић, бавећи се идеолошким злоупотребима историјске науке, наводи да се:

„nauka ostvaruje i razvija kroz dijalog ne samo sa sopstvenom tradicijom, sa idejama i rezultatima istraživača ranijih generacija, kao i kroz dijalog sa naučnicima u svetu, nego i kroz stalnu diskusiju i razmenu sa svojim kulturnim okruženjem koje je prostrano i slojevito“ (Ćirković 2020. Б., 401). „Друга важна особеност науке о историји [...] jeste difuznost i praktična neograničenost predmeta, jer sve može biti proučavano sa svih mogućih aspekata u svim mogućim razmerama, može biti posmatrano izbliza i izdaleka.“ (Ćirković 2020. Б., 402.) „Међутим, историчар тоталитета историјског процеса нема теорију којом се може послужити, он ће у својим трагањима за ‘totalitetom’ ићи стазамa које су утабали ранији историчари или широким путевима које су трасирале идеологије. Непотпуност и несавршеност верификације, те велика улога поверења у научника и научне колективе, представљају једну, људску брешу у одбрани научности историографије; непостojање теоријске подлоге представља другу, још већу, начелну брешу, обе су под притиском и обе су слабо бранјене“ (Ćirković 2020. Б., 402).

Према Ђирковићу, „[...] идеологија ће се посматрати као резултат социјалне и културне ограничености становишта и видокруга, што може имати вид једноставног

izobličenja pod uticajem socijalne stvarnosti ili parcijalnog interesa [...]. Ukoliko je ideologija obuhvatnija i složenija, utoliko je veća verovatnoća da će uključivati u sebe i pogled na prošlost nezavisan od nauke ili oslonjen na nauku, nastojeći da svojim tezama pribavi naučni autoritet“ (Ćirković 2020. B., 403). [...] „Naučna historiografija [...] učestvuje u dijalogu sa kulturnim ambijentom sastavljenim od mnogobrojnih i veoma različitih elemenata: od drugih nauka sa kojima se razmenjuje, preko svega što čini umetnički i literarni život, do popularnih predstava i stereotipa o sebi i drugima. [...] Iz svega što je dosad rečeno vidi se da je mesto naučne historiografije na kritičnoj strani“ (Ćirković 2020. B., 405–406).

Можемо закључити да наши водећи теоретичари историје налазе основе за оправданост историјске науке, истичу потребу за објективношћу и тежњом ка историјској истини, која се никад не може до краја достићи, говоре о неограничености предмета историје, потреби за слеђењем метода који се пре свега заснива на истраживачком раду са историјским изворима и њиховој критици, те о нужности да се историчар издигне изнад својих пристрасности и пристрасности које намећу идеологије, друштвено и културно окружење, те буде у сталном дијалогу са тим окружењем. Споменимо још ставове Чедомира Попова (1936–2012), који наставља на истој равни као и претходни наши историчари, сматрајући да наука једино може да тежи пуној и апсолутној објективности, која не постоји. Реални историјски процеси се могу научно сагледати и реконструисати анализом њихових садржаја, пре свега, физичко-географских услова живота људских заједница и индивидуе, демографске ситуације, кретања и потреба становништва, научно-технолошког развоја, економских и друштвених структура и односа, политичких интереса и циљева појединих друштвених класа, сталежа, група и слојева, држава. За Попова је историјска наука научна дисциплина која може досегнути до научне истине, али она није апсолутна и вечна (Попов 1999, 23, 27).

Милорад Екмечић (1928–2015) сматрао је историју сталним дијалогом прошлости са садашњошћу, износећи чињеницу да остаје сумња у поверење у занат историчара која траје скоро два миленијума, коју поткрепљује цитатом античког историчара Паусаније да дворјани пишу историју да удовоље владару. Екмечић је дао нову дефиницију савремене историје, према којој се она заснива на обради докумената који су доступни стицајем околности, неки су забрањени за објављивање а неки су намерно загубљени. Према њему, у установљавању истине главну улогу има случајност. Екмечић је сматрао да се само на рад са научним тенденцијама и методологијом може гледати као на научни, а уколико се истраживач одлучио за тему којом је желео да докаже да су његова странка, отаџбина и црква бољи од других, такво дело не може припадати науци. Његов став је био да основа напретка методологије савремене историје мора бити „сумња“, те да историчар мора схватити да у студијама историје, поготово

модерне историје, сваки закључак је „са истеком рока трајања“. Историчар који се бави савременом историјом, према Екмечићу, је између новинарства и антропологије, представља нешто више од класичног истраживача који рад обавља у архивима, врста је тумача стварности са предиспозицијом да познаје прошлост (Aleksić 2023, 188, 195, 197, 199–200).

Закључак

Постоји тенденција у савременом добу, да свако верује у ону „истину“, па и историјску, која је за њега, према субјективним критеријумима, најверљивија. Тако да и историчари и читалачка публика сами бирају научни правац, историјску „школу“ и методологију која ће их водити кроз истраживања, то јест историографску литературу коју ће читати и њене закључке прихватити. Историчари често, будући формирани у одређеној културној и друштвеној средини, сходно својим моралним начелима, осећају личну приврженост и моралну одговорност према заједници из које су потекли, те тако, као ангажовани интелектуалци, њу бране и штите, што носи одређену врсту легитимитета, ако се при томе држе научних принципа који су прихваћени у виду мерила „ауторитета науке“, који је, у савременом друштву, видно оспорен. Такође, одавно је већ код већине историчара прихваћено мишљење да историјски текстови имају вишеструка значења и више могућих интерпретација, те да историјска наука, која је за многе историчаре реална категорија, треба да пружи мноштво могућности, а не коначне одговоре. Прихваћено је и уверење да свако има право на своје виђење прошлости, те се стога код многих историчара појављује „ја“ у њиховим делима, у виду излагања у првом лицу. Тако чине и представници српске историографије старије, средње и новије генерације, попут Радоша Љушића, Ђорђа Бубала и Иване Коматине.⁷ Милош Миленковић, говорећи о антрополошкој науци, наводи:

„Slika nauke koju autori-zasnivači evociraju kada polaze u svoj projekat nije slika nauke u čijoj primeni zatim njihov projekat i sam učestvuje, niti je to slika nauke čija transformacija utiče na neke od njih samih. Ali broj kombinacija nije neograničen. Slika nauke nikada nisu same sebi cilj, čak ni ako metodologiju shvatimo kao umetnost. Nauka, obrazovanje i javna sfera međusobno se zamišljaju u ograničenom broju transformacija, pa da bismo odgovorili na pitanja ‘gde je granica’ i ‘da li ima onoliko slika nauke koliko ima i slikara’ potrebna nam je upravo antropologija postmodernog sveta koja se *ne pita da li je nauka*“ (Milenković 2010, 120).

Аутор овог текста сматра да је потребна историјска наука која не сумња у своју научност, као и да број историјских интерпретација није

7 Види Љушић, 2022; Бубало 2020; Коматина 2016.

неограничен. Без обзира на све, постоје утемељени критеријumi научне критике у историографији и историјске интерпретације нису произвољне, већ зависе од историјских извора. Историјска дисциплина, такође, треба стално да развија своју методологију, конструисање и проверавање својих теорија.

Референце

- Aleksić, Jovan J. 2023. „The Historian and ‘the End of History’: Scientific Reflections of Milorad Ekmečić on the Problems of Historical Methodology in the Era of the Consumer Society“. *Зборник радова Филозофској факултету у Приштини*. 53, 1: 185–203.
- Berk, Piter. 2010. *Osnovi kulturne istorije*. Prevela s engleskog Marina Marković. Beograd: Clio.
- Blek, Džeremi, Donald M. Makrejld. 2007. *Izučavanje istorije*. Preveo sa engleskog Đorđe Trajković. Beograd.
- Connel-Smith, Gordon, Howell A. Lloyd. 1972. *The relevance of history*. London: Heinemann.
- Ćirković, Sima M. 2020. A. *Živeti sa istorijom*. Tekstove odabrao i priredio Vlastimir Đokić. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Ćirković, Sima M. 2020. B. „Ideološke zloupotrebe istorijske nauke“. U: Isti. *Živeti sa istorijom*. Tekstove odabrao i priredio Vlastimir Đokić. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji: 400–413.
- Graham, Gordon. 1997. *The Shape of the Past*. Oxford, New York. Oxford University Press.
- Grejem, Gordon. 2002. *Lik prošlosti: filozofski pristup istoriji*. S engleskog preveo Risto Tubić. Beograd: Plato.
- Heler, Agneš. 1984. *Teorija istorije*. Prevela Zora Minderović. Beograd: Rad.
- Hobsbom, Erik. 2011. „Uvod: kako se tradicije izmišljaju“. U: Erik Hobsbom, Terens Rejnđer (ur.). *Izmišljanje tradicije*. Drugo izdanje. Prevele sa engleskog Slobodanka Glišić i Mladena Prelić. Beograd: Biblioteka XX vek: 5–26.
- Iggers, Georg G. 2019. „Upotreba i zloupotreba istorije. Odgovornost istoričara, prošla i sadašnja“. u: Isti. *Od istorizma do postmodernizma: izabrani istorijski ogledi*. Priredio, preveo sa engleskog i nemačkog jezika, pogovor napisao i prilozima opremio Michael Antolović. Novi Sad: Akademska knjiga: 81–106.
- Jacobitti, Edmund E. (ed.). 2000. *Composing useful pasts: history as contemporary politics*. Edited by Edmund E. Jacobitti. New York: State University of New York Press.
- Jansen, Harry. 2001. *The construction of and urban past: narrative and system in urban history*. Translated by Feike de Jong. Oxford, New York: Berg.
- Jenkins, Keith. 2004. *Re-thinking history*. With a new preface and conversation with the author by Alun Munslow. London, New York: Routledge.
- Kar, Edvard Halet. 2001. *Šta je istorija?* Preveo sa engleskog Miodrag Marković. Čačak, Beograd: B. Kukić, Gradac.
- Katropa, Fernando. 2011. *Istorija, vreme i pamćenje*. Prevela s portugalskog Sonja Asanović Todorović. Beograd: Clio.

- Kovačević, Ivan. 2020. *Antropologija između scijentizma i disolucije*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Srpski genaloški centar.
- Kulenović, Nina. 2016. *Objašnjenje u antropologiji: istorijski kontekst*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, 2016
- Lucas, Colin. 1985. „Introduction“. In: *Construction of the past: essays in historical methodology*. Edited by Jacques Le Goff and Pierre Nora. With an introduction by Colin Lucas. Cambridge: Cambridge University Press, Paris: Editions de la maison des sciences de l'homme: 1–11.
- Merton, Robert K. 1976 [1963]. „The Ambivalence of Scientists“. Y: *Sociological Ambivalence and Other Essays*. New York: The Free Press: 32–56.
- Milenković, Miloš. 2010. *Istorija postmoderne antropologije: intertemporalna heterarhija*, Beograd: Srpski genaloški centar, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Milenković, Pavle. 2016. *Škola Anala: između istoriografije i sociologije*. Novi Sad: Mediterran publishing.
- Mitrović, Andrej. 2001. *Klio pred iskušenjima i raspravljanja sa Klio: doručeno izdanje*. Beograd: Čigoja štampa.
- Mitrović, Andrej. 2008. *Kultura i istorija*. Beograd: Arhipelag.
- Murphey, Murray G. *Truth and History*. New York: SUNY press, 2009.
- Naumović, Slobodan. 1999. „Identity Creator in Identity Crisis: Reflections on the Politics of Serbian Ethnology“. In: *The Politics of Anthropology at Home II. Anthropological Journal of European Cultures*, vol. 8, no. 2 (1999), 39–128.
- Naumović, Slobodan. „The Ethnology of Transformation as transformed Ethnology: The Serbian case“, *Ethnologia balkanica* 6 (2002), 7–37.
- Poper, Karl. 2009. *Beda istoricizma*. Prevod i pogovor Milan D. Tasić. Beograd: Dereta.
- Salberg, Daniel. Stewart, Robert. Wesley, Karla. Weiss Shannon. „Postmodernizm and Its Critics“ (<https://anthropology.ua.edu/theory/postmodernism-and-its-critics/>), pristupljeno 09.10.2023.
- Southgate, Beverley. 2009. „Postmodernism“. In: *A companion to the philosophy of history and historiography*. Edited by Aviezer Tucker. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell: 540–549.
- Topolsky, Jerzy. 1994. „A non-postmodernist analysis of historical narratives“. In: *Historiography between modernism and postmodernism: contributions to the methodology of the historical research*. Edited by Jerzy Topolski. Amsterdam. Atlanta GA: Rodopi: 9–85.
- Vajt, Hejden. 2011. *Metaistorija: istorijska imaginacija u Evropi devetnaestog vijeka*. Preveo sa engleskog Ratko Radunović. Stručna redakcija Đurica Krstić. Podgorica: CID.
- White, Hayden. 1975. *Metahistory: the historical imagination in nineteenth-century Europe*. Baltimore, London: The Johns Hopkins Univesity Press.
- Антић, Чедомир. 2017. *Увод у историјске сџудије*. Београд: Завод за уџбенике.
- Беџамин, Валтер. 2017. *Анђео историје*. Приредио и превео Јовица Аћин. Београд: Службени гласник.
- Берк, Питер. 2011. *Француска историјска револуција: школа „Анала“ 1929–1989*. Превео с енглеског Бранко Момчиловић. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

- Бубало, Ђорђе. 2020. „Још једном о години смрти краља Стефана Првовенчаног“. У: *Стефан Првовенчани и његово доба*. Одговорни уредник Александар Растовић. Уредник издања Ивана Коматина. Београд: Историјски институт: 99–118.
- Еванс, Ричард Џ. 2007. *У одбрану историје*. Превод са енглеског и поговор Ристо Тубић. Београд: Српска књижевна задруга.
- Колингвуд, Робин Џ. 2003. *Идеја историје*. Превели Ристо Тубић, Александар Гордић. Београд: Службени лист СЦГ.
- Коматина, Ивана. 2016. *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*. Београд: Историјски институт, Београд.
- Куленовић, Нина. 2021. „Оглед у доба постистине: пролегомена за разумевање пандемије Ковид-19“. У: *Ковид-19 у Србији '20: зборник радова*. Уредник Бојан Жикић. Београд: Филозофски факултет Универзитета: 109–125.
- Љушић, Радош. 2022. *Кријџике*. Чајетина: Библиотека „Љубиша Р. Ђенић
- Митровић, Андреј. 1996. Б. „Писати историју како је уистину било – разматрања о смислу начела објективности“. У: *Исти, Проиштивање Клио: ојледи о теоријском у историографији*. Београд: Новинско-издавачка установа „Војска“: 105–136.
- Митровић, Андреј. 1996. А. *Проиштивање Клио: ојледи о теоријском у историографији*. Београд: Новинско-издавачка установа „Војска“.
- Наумовић, Слободан. 2005. „Национализација националне науке?: политика етнологије/антропологије у Србији и Хрватској током прве половине деведесетих година двадесетог века“. У: *Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије*. Уредник Сенка Ковач. Београд: Филозофски факултет, Одељење за етнологију и антропологију: 17–60.
- Наумовић, Слободан. 2016. „На раменима цинова: оглед о судбини научног и примењено-научног наслеђа Јована Цвијића у савременој српској етнологији и антропологији“. У: *Јован Цвијић и српска етнологија и антропологија*. Уредници Милош Матић, Младена Прелић, Марко Пишев. Београд: Етнографски музеј у Београду, Етнографски музеј САНУ, Одељење за етнологију и антропологију: 9–54.
- Попов, Чедомир. 1999. „Објективност и ангажованост историчара“. У: *Исти, О историји и историчарима*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижеварица Зорана Стојановића: 13–27.
- Сандму, Ерлинг. 2019. *Време и историја: о пореклу савремене историографије и историјским питањима*. С норвешког превела Јелена Лома. Лозница: Карпос.
- Тојнби, Арнолд. 2002. *Проучавање историје*. Превео Ђурица Крстић. Подгорица: ЦИД; Београд: Службени лист СРЈ.
- Тош, Џон. 2008. *У трагању за историјом: циљеви, методи и нови правци у проучавању савремене историје*. Превела с енглеског Ксенија Тодоровић. Београд: Слио.
- Ђирковић, Сима. 2007. *О историографији и методологији*. Београд: Историјски институт.

Miroslav M. Popović

On the legitimacy of historical science and its knowledge in the recent theory of history

Abstract: In this paper, we will try to present the basic concepts of “historical truth” and the construction of history, according to the views of recent historiography, referring, in the first part, to the works of foreign theoreticians and philosophers of history, in order to present the views of prominent representatives of domestic historiography in the second. There is a tendency in the modern age for everyone to believe in that “truth”, even the historical one, which is the most believable for him, according to subjective criteria. So that both historians and the historical audience themselves choose the scientific direction, the historical “school” and the methodology that will guide them through research, that is, the historiographical literature that they will read and accept its conclusions. Also, it has long been accepted by most historians that historical texts have multiple meanings and multiple possible interpretations, and that historical science, which is a realistic category for many historians, should provide a multitude of possibilities, not final answers. The belief that everyone has the right to their own view of the past is also accepted, and that is why the “I” appears in many historians’ works, in the form of a first-person presentation.

The author of this text believes that a historical science that does not doubt its scientificity is needed, as well as that the number of historical interpretations is not unlimited. Regardless of everything, there are established criteria of scientific criticism in historiography and historical interpretations are not arbitrary, but depend on historical sources. The historical discipline also needs to constantly develop its methodology, construct and test its theories.

Keywords: historical science, methodology of history, objectivity, historical truth

Primljeno: 11. 09. 2023.

Odobreno: 15. 10. 2023.